

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОНЦЕПЦІЯ ЕВОЛЮЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

Розглянуті ресурсна й соціально-культурна концепції інформаційного середовища як простір соціальних комунікацій.

Ключові слова: еволюція, інформатизація суспільства, культура, концепція, інформаційне середовище.

Rассмотрены ресурсная и социально-культурная концепции информационно-среды как пространство социальных коммуникаций.

Ключевые слова: эволюция, информатизация общества, культура, концепция, информационная среда.

In article concepts of the information environment as spaces of social communications are considered resource and social cultural.

Key words: evolution, society information, culture, the concept, the information environment.

Початок ХХІ ст. ознаменувався подіями, що істотно трансформували сучасну реальність. У соціумі формується й поширюється особливий тип світовідчуття, концептуалізованого в соціологічних, футурологічних і філософських теоріях. Західна суспільно-політична думка висунула різні варіанти так званої концепції «інформаційного суспільства», що має своєю метою пояснення новітніх явищ, породжених новим етапом науково-технічного прогресу, комп'ютерною й інформаційною революцією. Про значимість і популярність цієї концепції свідчать численні публікації на цю тему. Реалії сучасності створили абсолютно новий сектор економіки, в основі якого — інформація, знання та інформаційні технології. Нині нові інформаційні технології стають не просто інструментами, а процесами, що розвиваються та значно прискорюють поширення в культурі певних стандартів — світоглядних, аксіологічних, управлінських. Водночас з тим не варто забувати, що інформаційно-технологічний прорив має об'єктивні передумови: еволюцію середовища інформаційного періоду розвитку цивілізації. Стрімкість цих процесів актуалізує означену тему.

Мета роботи — розглянути ресурсну й соціокультурну концепції еволюції інформаційного середовища як простір соціальних комунікацій.

За підрахунками науковців, з початку нашої ери для збільшення обсягу знань знадобилось 1750 рр., друге подвоєння відбулося в 1900 р., а третє — до 1950 р., тобто вже за 50 років, при зростанні обсягу інформації за ці століття, збільшення відбулося у 8-10 разів [2]. Причому ця тенденція посилюється, тому що обсяг знань у світі до кінця ХХ ст. збільшився вдвічі, а обсяг інформації — більше, ніж у 30 разів.

Це явище, що дістало назву «інформаційний вибух», називається серед симптомів, що свідчать про початок століття інформації серед яких [4]:

— скорочення часу, збільшення обсягу накопичених наукових знань;

— перевищення матеріальними витратами на зберігання, передачу й переробку інформації аналогічних витрат на енергетику;

— можливість уперше реально спостерігати людство з космосу.

На думку деяких авторів, процес інформатизації передбачає реалізацію трьох взаємозалежних процесів:

— медіатизацію — процес удосконалення засобів збору, зберігання й поширення інформації;

— комп'ютеризацію — процес удосконалення засобів пошуку й обробки інформації;

— інтелектуалізацію — процес розвитку здатності сприйняття й генерування інформації, тобто підвищення інтелектуального потенціалу суспільства, зокрема використання засобів штучного інтелекту.

Фахівці відзначають [3], що соціальна інформатизація часто розуміється як розвиток інформаційно-комунікативних процесів у суспільстві на базі новітньої комп'ютерної й телекомунікаційної техніки. Інформатизацію суспільства в принципі необхідно трактувати як розвиток, якісне вдосконалення, радикальне посилення за допомогою сучасних інформаційно-технологічних засобів когнітивних соціальних структур і процесів. Інформатизація має «злитися» з процесами соціокультурної інтелектуалізації, що суттєво підвищить творчий потенціал особистості та її інформаційного середовища.

Під час обговорення концепції інформатизації суспільства вчені й фахівці виділяли головне — справа не стільки в концепції інформатизації, скільки в концепції розвитку культури сучасного суспільства, усіх його структур, інформатизація — супутник демократизації й неможлива без неї.

Процес розвитку інформаційного суспільства, що відбувається в усьому світі, є об'єктивним і не може не стосуватися «ззовні» і нашої країни, але незначні успіхи демократизації нашого суспільства призводять до відсутності серйозного соціокультурного замовлення «зсередини» на вдосконалення інформаційного середовища.

Очевидна наявність інформаційного середовища визначається [7], якщо:

— будь-який індивід, група осіб, підприємство або організація в будь-який точці країни й у будь-який час можуть одержати за відповідну плату або безплатно на основі автоматизованого доступу й систем зв'язку будь-яку інформацію й знання, необхідні для їхньої життєдіяльності й вирішення особистих і соціально значимих завдань;

— у суспільстві функціонує й доступна будь-якому індивідові, групі або організації сучасна інформаційна технологія;

— є розвинені інфраструктури, що забезпечують створення національних інформаційних ресурсів в обсязі, необхідному для підтримки соціально-історичного прогресу, що постійно прискорюється науково-технологічно;

— відбувається процес прискореної автоматизації й роботизації всіх сфер і галузей виробництва й керування;

— відбуваються радикальні зміни соціальних структур, результатом яких є розширення сфери інформаційної діяльності й послуг.

Коли інформаційне середовище розглядається з погляду збереженої й циркулюючої в ньому інформації, вона, зазвичай, постає як об'єкт техніки, що слугує певним людським цілям, які є стосовно цієї техніки зовнішніми умовами функціонування. Це ресурсний або технічний підхід до інформаційного середовища.

Як тільки інформаційне середовище починає розглядатися як засіб комунікації, що приводить до передачі фактичних відомостей [1] та ін., вона стає невід'ємним фрагментом культури й має досліджуватися як така.

Абсолютизація першого підходу припускає віру в те, що технічні можливості визначають мету розвитку суспільства.

Абсолютизація другого підходу може призвести до забуття технічних можливостей інформатизації, недооцінки технічних нововведень.

Інформаційний обмін у суспільстві, його еволюцію можна представити: матеріальний; енергетичний; інформаційний (актуальний із середини ХХ ст.) типи.

Цілісна система, на думку дослідника В. М. Афанасьєва, характеризується обміном між елементами. Історія вдосконалення інформаційного обміну збігається з історією створення й удосконалення знакових систем, техніки створення знаків.

Основними фазами інформаційного обміну є: усна, писемна, книжкова, комп'ютерна.

Д. С. Робертсон (США), з урахуванням взаємозумовленості цивілізаційного й інформаційного процесів, висунув формулу «цивілізація — це інформація» [8]. Основуючись на кількісні заходи математичної теорії інформації, Робертсон ранжирує цивілізації за обсягом виробленої ними інформації в такий спосіб:

- рівень 0 — інформаційна ємність мозку окремої людину — 107 біт;
- рівень 1 — усне спілкування всередині громади, села або племені — кількість циркулюючої інформації > 109 біт;
- рівень 2 — письмова культура; заходом поінформованості суспільства є Олександрійська бібліотека, що має 532800 сувоїв (1011 біт інформації);
- рівень 3 — книжкова культура: існують сотні бібліотек, публікуються десятки тисяч книг, газет, журналів, сукупна ємність яких оцінюється в 1017 біт;
- рівень 4 — інформаційне суспільство з електронною обробкою інформації обсягом 1025 біт.

Розглянемо внесок кожної історичної фази в удосконалення ефективності інформаційного обміну.

1. Усна фаза. Вивчаючи розвиток мовлення й мови в історичних процесах розвитку суспільства, Ф. Енгельс відзначав, «люди, які розвиваються, дорозвивались до того, що їм стало необхідно щось сказати один одному». Таким чином, праця відіграла свою роль у розвитку людини. Мовлення вплинуло на її розвиток не менше. Мовлення —

відбиття розумових процесів (вершина айсберга). При цьому культура мовлення відбиває розвиток людини.

Як довів математичний аналіз, мова має в середньому 20% надмірності. Це означає, що будь-яке повідомлення можна без втрати інформації скоротити на 1/5.

2. Писемна фаза. Допомогла вирішити проблему зберігання інформації, виникла можливість забезпечити зв'язок минулого з майбутнім (збереження наступності в розвитку). Писемність як перша просторово відділена від суб'єкта форма моделювання природного й соціального світу відкриває суспільство, у строгому, науковому смислі слова, як цивілізацію, тобто надає можливість оперувати соціальною семантичною інформацією поза прямим контактом. Писемність стала семіотичною революцією в знакових способах організації суспільства [9]. Писемність є одним з найважливіших засобів збереження мови в живому виді [6].

У зв'язку з цим необхідно відзначити, що штучно створена за радянських часів проблема «лівші» має соціальне значення. «Перетворення» «лівші» на «правшу» в дитячому віці зменшує можливості особистісної реалізації перших, їх можливий внесок в інтелект націй.

3. Книжкова фаза. Верстат Гутенберга (1440 — 1450) — початок епохи друкарства. В. І. Вернадський відзначав, що «друкарство стало могутнім зряддям».

Саме з цього моменту комунікаційні процеси в цілому визначили соціальну природу людини. Так, інформаційна здатність віршів в 1,5 рази більша, ніж прози, тобто повідомлення в 150 рядків може бути передано стовіршованими рядками. Цей факт пояснюється тим, що вірш допускає більшу свободу у висловленнях і більшу образність, ніж проза. Ці якості вірша й забезпечують йому більшу виразність, що дозволяє при тій самій кількості символів передати більше інформації.

Індустріальна комунікаційна система — вища точка розвитку книжкової культури, але вже в період розквіту помітні ознаки її розмивання, наприклад, знеособлена масова комунікація, опозиційна інформаційно-документальна діяльність, а також поширення міфу про інформаційну кризу.

Книжкова інформатика стала знижувати свою ефективність, виникає протиріччя між поточною літературою й індивідуальними читацькими можливостями, а також складається ситуація, коли легше відкрити новий факт або створити нову теорію, ніж упевнитися, що вони ще не були відкриті або виведені (звідси невинуватене дублювання наукових і конструкторських робіт, що сповільнює темпи науково-технічного прогресу).

Таким чином, виникла необхідність винайдення досконаліших технічних засобів для зняття інформаційної кризи. Книга в цей час набуває електронної форми, при цьому зникнення книги не прогнозується.

Нині необхідне збереження книги як атрибута культури (формування образного, абстрактного мислення). У найбільшій бібліотеці світу — бібліотеці конгресу США — зберігається понад 50 млн. книг,

зокрема й бібліотека Гутенберга. Найбагатші у світі зібрання російських книг перебувають у Російській національній бібліотеці (Держ. публ. бібліотека ім. М. Е. Салтикова-Щедріна, м. С.-Петербург).

4. Комп'ютерна фаза. З виникненням нового безпаперового етапу в розвитку соціальних комунікацій роль систематизації, зберігання, переробки інформації, а також передачі її на значні відстані почала виконувати техніка [5]. Головна відмінність електронного діалогу від міжособистісної усної комунікації, на думку професора А.В. Соколова, полягає не стільки у відображенні екраном (відеотелефон або промислове телебачення), скільки у факті спілкування не з людиною, а з електронною пам'яттю. Діалог «людина — ЕОМ» — головна відмінність електронної комунікації від усної або документальної комунікації, де має місце прямий або опосередкований документом діалог «людина — людина» [11].

Які ж якісно нові можливості має комп'ютерна сторінка з комп'ютерної книги? [10].

По-перше, в умовах інформатизації й наявності глобальних інформаційних мереж комп'ютерна книга стає складовою частиною глобального інтертексту.

По-друге, небачена мобільність і мінливість змісту й оформлення комп'ютерної сторінки буквально підштовхують читача-глядача до діалогу з нею.

По-третє, принципово по-іншому починає діяти її потенційна надмірність, забезпечувана глобальною мережею баз даних, баз знань і експертних систем, до яких можна підключити кожну індивідуальну екранну книгу, зробивши її книгою «тисячі й одного автора».

Комп'ютерна сторінка непередбаченим чином розширює соціокультурний діапазон. Йдеться про непередбачуваність у переході від жорстко фіксованого тексту, характерного для класичної письмової культури, до «м'якого» тексту на екрані комп'ютера з його миттєвою готовністю до трансформації.

Виникнення гіпертексту — нова епоха, нова технологія роботи з текстами на комп'ютерній фазі інформаційного обміну. Особливо важливе використання гіпертекстових технологій у соціально-культурній сфері. Іншою причиною популярності цих технологій є можливість реалізації суто індивідуальних інформаційних потреб.

Процес комунікації має такі основні компоненти: вибір відомих знаків з переліку відправника й передачу їх по так званому каналу комунікації й упізнання сприйнятих знаків одержувачем за допомогою наявного в нього набору. Передача ідей можлива тільки за умови, що названі два набори мають спільну частину. У міру повторного здійснення цього процесу в системах, що мають пам'ять й «статистичне» сприйняття, і зокрема в людському мозку, сприйняття тих самих знаків поступово забезпечує все більшу площу перетину переліку одержувача з переліком відправника.

Безліч окремих актів комунікації завдяки їх прогресуючому впливові на склад набору набувають кумулятивності. Таким, зокрема, є

процес опанування культури, особливо мозаїчної культури нашого часу.

Семантика, що найчастіше трапляються в повідомленнях, поступово проникають у перелік одержувача й змінюють його склад; у цьому — ключ до циклічного розвитку сучасної соціальної культури. Але це тема для подальших досліджень.

Список літератури

1. Андриянов В. И. «Слухи» как социальный феномен / В. И. Андриянов, В. К. Левашов, А. Т. Хлопьев // Социс. — 1993. — № 1. — С. 82—88.
2. Васильев Р. Ф. Охота за информацией / Р. Ф. Васильев. — М., 1973. — С. 20.
3. Вовканыч С. И. «Социальный интеллект». Метафора или научное понятие? / С. И. Вовканыч, Н. А. Парфенцева // Социс. — 1993. — № 8. — С. 153.
4. Громов Г. Р. Очерки информационной технологии / Г. Р. Громов — М., 1993. — С. 19—20.
5. Глушков В. М. Основы безбумажной информатики / В. М. Глушков. — М., 1987. — С. 41.
6. Дьячков М. В. Языковая политика в современной России / М. В. Дьячков // Социс. — 1993. — №9. — С. 101.
7. Ракитов А. И. Философия компьютерной революции / А. И. Ракитов — М., 1991. — С. 32—33.
8. Робертсон Д. С. Информационная революция / Д.С. Робертсон // Информационная революция: наука, экономика, технология : реферативный сб. / ИНИОН РАН. М., 1993. — С. 17—26.
9. Рейзема Я. В. Информатика социального отражения (информационные и социальные основания общественного разума) / Я. В. Рейзема. — М., 1990. — С. 127.
10. Михайловский В. Н. Формирование научной картины мира и информатизация / В. Н. Михайловский — СПб., 1994. — С. 54.
11. Соколов А. В. Эволюция социальных коммуникаций / А. В. Соколов. — СПб., 1995. — С. 149.

Надійшла до редколегії 18.11.2010 р.